

PRIOLOG POZNAVANJU SREDNJOVJEKOVNIH PUTEVA U SREDIŠNJOJ HRVATSKOJ

Hrvoje Petrić

Autor pokušava rekonstruirati mrežu srednjovjekovnih puteva u središnjoj Hrvatskoj. U radu se upozorava i na smještaj crkava Svctog Nikole, dominikanskih i franjevačkih samostana po srednjovjekovnim putovima na ovom prostoru.

Historiografiju možemo podijeliti na radove koji se bave gradskim prostorom, na radove topografsko-historijske problematike širih i užih područja središnje Hrvatske, te na ostale radove koji su vezani uz problematiku komunikacija (trgovina, upotreba karata i atlasa). Najbolji dosadašnji prikaz o izvorima i literaturi o cestama u Hrvatskoj predstavlja rad Lovorke Čoralić.¹

U historiografiju o srednjovjekovnim putevima moramo uklopiti i djela koja se bave antičkim cestama. Naime, jednim je velikim dijelom antika u srednji vijek ušla i cestama.

Antička naselja i prometne pravce u sjeverozapadnoj Hrvatskoj obrađuju Branka Vikić i Marcel Gorenc,² a podatke o antičkim cestama na istom prostoru daju još J. Klemenc i B. Saria.³ Ivan Kukuljević Sakcinski iznosi niz vrlo vrijednih informacija o rimskoj Panoniji. Posebnu vrijednost za nas predstavlja poglavlje o putevima i cestama. U tom poglavlju na temelju rimskih izvora *Tabule Peutingeriane*, te *Antoninijevog* i *Jeruzalemskog itinerara* daje podatke o rimskim cestama, cestovnim postajama i razmacima između njih. Napominjem da su ubikacije nekih, u ovom radu zanimljivih, mjesta zastarjele te treba konzultirati noviju literaturu.⁴ Zanimljiv je i rad Antuna Mayera o plemenu Iasa, koji sadrži vrijedne podatke o ubikacijama pojedinih postaja na rimskim prometnicama.⁵

Zoran Gregl u svojim radovima detaljno obrađuje mrežu rimskih cesta i njihov kontinuitet u srednjem vijeku na širem području Zagreba.⁶ Antičkim

¹L. Čoralić, Izvori i literatura o povijesti cesta i puteva u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama i Bosni, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest 24, 1991, 23-40.

²B. Vikić - M. Gorenc, Prilog istraživanju antiknih naselja i puteva u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Zagreb 1969.

³J. Klemenc, Archaeologische Karte von Jugoslawien (dalje AKJ): Blatt Zagreb, Beograd 1938; J. Klemenc - B. Saria, AKJ: Blatt Ptuj, Beograd - Zagreb 1936; isti, AKJ: Blatt Rogatec, Zagreb 1939.

⁴Isto.

⁵A. Mayer, Iasi, Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva 16, 1935, 69-82.

⁶Z. Gregl, O jednoj antičkoj cesti u blizini Zagreba, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske XXIX/1, 1980, 18-22; Dubrava - Zagreb - antička cesta, Arheološki pregled 21, 1980, 84-86; Pokušaj rekonstrukcije antičke cestovne mreže na području Zagreba, Iz starog i novog Zagreba VI, 1984, 7-14; O nekim povijesnim pritanjima nastanka i razvoja rimskodobnog naselja na lokalitetu Zagreb-Stenjevac, Historijski zbornik XL, 1987, 61-73.

cestama na varaždinskom i medimurskom prostoru bave se Miroslav Fulir⁷ i Željko Tomičić.⁸ U Podravini su antičke komunikacije dosta dobro obrađene. Mirko Bulat objavljuje dio rukopisa Radoslava Franjetića o dijelu rimske ceste Ptuj - Osijek u Podravini i kritički ga vrednuje.⁹ Navedenom prometnicom, njezinim odsjecima, te pojedinim postajama bavili su se brojni autori: Ivan Šarić piše o antičkom naselju u Petrijancu¹⁰; Željko Tomičić¹¹, Marcel Gorenc i Branka Vikić bave se rimskim naseljem Iovia-Botivo na području današnjeg Ludbrega.¹² Miroslav Fulir pokušava smjestiti postaju Sunista u Konovec Breg kod Koprivnice,¹³ a Željko Demo predlaže ubikaciju postaja Piretis u Draganovec - južno od Koprivnice.¹⁴ Brnako Begović bavi se dijelom navedene ceste na području đurđevačke Podravine.¹⁵ Istom prometnicom na području virovitičke Podravine bave se Bogdan Cvetković¹⁶ i Mirko Marković,¹⁷ a slavonskim dijelom antičkih cesta Danica Pinterović u svojoj knjizi.¹⁸

Za ovaj je rad posebno zanimljivo istraživanje Zvonimira Lovrenčevića, koji obrađuje topografsko-historijski raspored antičkih cesta s nastojanjima potvrđivanja kontinuiteta antičkih prometnica u srednjem vijeku na prostoru bilogorske podravske regije.¹⁹ Osim Z. Lovrenčevića, na nalaze antičkih cesta u bilogorskom prostoru osvrće se i Goran Jakovljević.²⁰

Cestom od Siska do Ptuja najpotpunije se bavi Josip Klemenc, služeći se, uz arheološke, i srednjovjekovnim izvorima za rekonstrukciju ovog cestovnog pravca.²¹ Dorica Nemeth-Erlich se, uz Marcela Gorencu, u novije vrijeme bavi antičkom postajom Pyrri kod Komina, kao i dijelom trase navedene prometnice.²²

Marin Zaninović u svom radu o pojavi antike u središnjoj Hrvatskoj skreće pozornost i na antičke komunikacije koje iz središnje Hrvatske vode

⁷M. Fulir, Osvrt na položaj današnjeg Varaždina u nizu nekadašnjih rimskih postaja, Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin 4, 1970, 5-20; Topografska istraživanja rimskih cesta na varaždinskom i medimurskom području, Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti VI, 1969, 365-431.

⁸Ž. Tomičić, Arheološka slika antike u Medimurju, Medimurje 9, 1986, 183-218.

⁹M. Bulat, Dio rimske ceste Poctovio - Mursa u Podravini (po rukopisu ing. R. Franjetića »Kako je mogao izgledati rimski limes duž Drave?«), Podravski zbornik 83, 1983, 263-270.

¹⁰I. Šarić, Antičko naselje u Petrijancu, Materijali Saveza arheoloških društava Jugoslavije br. 13, 1977, 49-62.

¹¹Ž. Tomičić, Ludbreg - rimsko naselje, Arheološki pregled 8, 1966, 116-120.

¹²M. Gorenc i B. Vikić, Antičko nasljeđe ludbreškog kraja, Ludbreg (monografija), Ludbreg 1984, 59-71.

¹³M. Fulir, Kunovecbreg, Koprivnica - rimsko naselje (postoje novija istraživanja - Ž. Demo, Rezultati arheoloških iskopavanja ranocarske nekropole u Kunovec Bregu kraj Koprivnice, Podravski zbornik, 1982, 279-327.

¹⁴Ž. Demo, Draganovec, Koprivnica - antička postaja Piretis (Peritur)?, Arheološki pregled, 23, 1982, 71-75.

¹⁵B. Begović, Prilog poznavanju starih putova i naselja u Podravini, Podravski zbornik, 1986, 142-151; isti, Tri stoljeća Pitomače, Pitomača 1985, 16-20.

¹⁶B. Cvetković i D. Kahrić, Tragom prošlosti Špišić-Bukovice, Virovitica 1971, 5-7.

¹⁷M. Marković, Geografski položaj i povijesno-geografski prikaz područja Virovitice, Virovitički zbornik 1986, 42.

¹⁸D. Pinterović, Mursa i njino područje u antičko doba, Osijek 1978, 112-117.

¹⁹Z. Lovrenčević, Rimske ceste i naselja u bilogorsko-podravskoj regiji, I. dio, Arheološki pregled 21, 1980, 233-248; II. dio, Arheološki pregled 22, 1981, 195-208.

²⁰G. Jakovljević, arheološka topografija Bilo-gore - antički period, Bjelovarski zbornik 1990, 114-123.

²¹J. Klemenc, Teodozijevoj pohodu protiv Maximusa iz Siscije do Petovja, Zgodovinski časopis, VI-VII, 1952, 78-88.

²²M. Gorenc i D. Nemeth-Ehrlich, Pyrri, Komin - antička nekropola, Arheološki pregled 24, 1985, 103-104; D. Nemeth-Ehrlich, Komin-Pyrri, Zelina, 40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, 1986, 118.

prema Jadranskom moru.²³ Na prometni položaj antičkog Siska ukazuje Stjepan Vrbanović,²⁴ a u novije se vrijeme rimskim prometnicama oko Siska bavi i Marina Šegvić.²⁵

Prometni položaj i organizaciju gradskog prostora u Križevcima proučava Vladimir Bedenko.²⁶ Mirko Marković prikazuje prometni položaj Varaždina i Virovitice,²⁷ dok se urbanim razvojem Varaždina bave Mira Ilijanić i Slavko Kapustić.²⁸ Mira Ilijanić i Marija Mirković istražuju urbani razvoj Ludbrega, a istim problemom se u Koprivnici bavi Marija Planić-Lončarić.²⁹ Dragutin Feletar prikazuje podatke o geografskom i prometnom položaju Koprivnice i Podravine.³⁰ U svim naprijed navedenim radovima ima podosta upotrebljivih podataka za razdoblje koje nas u ovom članku zanima. Najbolji i najpotpuniji prikaz organizacije gradskog prostora u srednjovjekovnom razdoblju knjiga je Vladimira Bedenka o Gradecu.³¹

Srednjovjekovni putevi bilogorskog područja, uz spomenuti rad Z. Lovrenčevića, obrađeni su i u prilogu Božidara Gerića.³² Podatke o pojedinim mjestima, a ponegdje i o putevima donosi Stjepan Pavičić,³³ a prilog o poznavanju srednjovjekovnih puteva u Podravini objavio sam u Podravskom zborniku.³⁴ O srednjovjekovnom prometnom položaju Zagreba i Gradeca ističem dva rada: Radovana Gajera - koji u sklopu proučavanja posjeda zagrebačkog kaptola oko Zagreba u prvoj polovici 14. stoljeća obrađuje i srednjovjekovne prometnice, i Nevena Budaka - koji obrađuje mrežu trgovačkih puteva oko Zagreba.³⁵ Lelja Dobronić u svojim se radovima, obrađujući topografiju posjeda zagrebačkog kaptola i posjeda srednjovjekovnih viteških redova, razbacanih po širem području središnje Hrvatske, osvrće i na problem puteva, temelji se na nazive i vrste puteva te na njihovu usmjerenost.³⁶

²³M. Zaninović, Pojava antike u središnjoj Hrvatskoj, Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb 1986, 59-67.

²⁴S. Vrbanović, Prilog proučavanju topografije Siscije, Arheološka istraživanja u Zagrebu i njegovoj okolini, Zagreb 1981, 187-200.

²⁵M. Šegvić, Antički kultovi u Sisku i Topuskome, Izdanja HAD-a br. 10, Zagreb 1986, 95-101.

²⁶V. Bedenko, Križevci - razvoj grada, posebni otisak iz »Glasnika Arhitektonskog fakulteta« broj 3, Zagreb, prosinca 1975.

²⁷M. Marković, Geografske i historijske odrednice Varaždina tijekom proteklih 800 godina, Varaždinski zbornik, Varaždin 1983, 25-38; isti, Geografski položaj i povijesno-geografski prikaz područja Virovitice, Virovitički zbornik, Virovitica 1986, 41-51.

²⁸M. Ilijanić - S. Kapustić, Prilog istraživanju stanovništva i urbanog razvoja Varaždina do zaključno 16. stoljeća, Varaždinski zbornik, Varaždin 1983, 169-190.

²⁹M. Ilijanić - M. Mirković, Urbani razvoj Ludbrega, Ludbreg - monografija, Ludbreg 1984, 131-136; M. Planić-Lončarić, Izgradnja grada do sredine 19. stoljeća, Koprivnica - grad i spomenici, Koprivnica 1986, 33-54.

³⁰D. Feletar, Značenje geografskog položaja i demografskih osobina za razvoj Koprivnice u prošlosti i sadašnjosti, Koprivnica - grad i spomenici, Koprivnica 1986, 11-17; Podravina - Općina Koprivnica, Đurđevac i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti, Koprivnica 1988, 45-46.

³¹V. Bedenko, Zagrebački Gradec - kuće i grad u srednjem vijeku, Zagreb 1989.

³²B. Gerić, Povijesni razvoj bjelovarskog kraja od prethistorije do srednjeg vijeka, u knjizi Stjepana Blažekovića, Bjelovar - monografija, Bjelovar 1985, 311-321.

³³S. Pavičić, Moslavina i okolina, Zbornik Moslavine I, 1968, 7-167.

³⁴H. Petrić, Srednjovjekovni putevi u Podravini, Podravski zbornik, 18, 1992, 41-46.

³⁵R. Gajer, Posjedi zagrebačkog kaptola oko Zagreba u prvoj polovici 14. st, Radovi Instituta za hrvatsku povijest 11, 1978, 10-13; N. Budak, »Buduci da smo htjeli u Zagrebu na brdu Gradecu sagraditi slobodni grad...«, Zlatna Bula 1242-1992, Zagreb 1992, 22-24.

³⁶L. Dobronić, Topografija zemljišnih posjeda zagrebačkih biskupa prema ispravi kralja Emerika iz god. 1201, Rad JAZU, 283, 1951, 245-318; Topografija zemljišnih posjeda zagrebačkog kaptola prema izvorima XIII. i XIV. stoljeća, Rad JAZU, 286, 1952, 171-256; Posjedi srednjovjekovnih viteških redova u okolini Zagreba, Gunjačin zbornik, Zagreb 1980, 189-208.

Prometnim vezama kontinentalne Hrvatske s Primorjem i Dalmacijom bavilo se više autora. Josip Adamček obrađuje prometne veze Sjeverne Hrvatske s Primorjem u kasnom srednjem vijeku.³⁷ Zanimanje za trgovačke prometne veze panonskog prostora s jadranskom obalom pokazao je i Zsigmond Pál Pach, koji donosi vrlo vrijedan prilog proučavanju veza između srednjovjekovne Ugarske i Jadranskog mora. Konkretno upozorava na podatak o prometnici »via Jadransis«, koja je povezivala panonski prostor s jadranskom obalom, u jednom dijelu povezujući Ugarsku preko Zagreba, Petrinje, Topuskog i Bihaća sa Zadrom, a u drugom Budim preko Zagreba sa Senjom.³⁸ O važnosti komunikacija između Senja i hrvatske unutrašnjosti piše Veljko Rogić, a djelomično se istim problemom bavi i S. Savitz-Nossan.³⁹

U ovom radu zanimaju nas i prometne veze središnje Hrvatske sa susjednom Slovenijom. Cestovnom mrežom Slovenije, koja je za nas zanimljiva u pograničnom dijelu, podosta se bavila slovenska historiografija, napose su zanimljivi radovi L. M. Golie, M. Kosa, F. Gestrina i J. Curka.⁴⁰

Trgovinom između hrvatskog primorja i Slovenije bavi se već spomenuti slovenski povjesničar Ferdo Gestrin.⁴¹ Rad Ivana Krstića Tkalčića nezaobilazan je prikaz srednjovjekovne zagrebačke trgovine. On nas, između ostalog, upućuje na osnovne smjerove kopnene trgovine središnje Hrvatske.⁴² Na drugoj strani, knjiga Zlatka Herkova o zagrebačkoj trgovini tek je malim dijelom vezana uz srednjovjekovno razdoblje.⁴³

U historiografiju o srednjovjekovnim putevima u središnjoj Hrvatskoj na kraju valja ubrojiti i radove o starim kartama. Tu bi u prvom redu valjalo uvrstiti rasprave G. Škrivanića i M. Markovića.⁴⁴

Ceste se u srednjovjekovnim izvorima spominju često. Vrlo je teško pojedine ceste povezivati i spajati u šire prometne pravce. Ponekad se u izvorima spominju ceste koje spajaju dva ili više naselja. Time dobivamo globalni prometni pravac, ali se problem javlja kod točnijeg ustanovljavanja cestovnih trasa. Ovaj rad predstavlja pokušaj prikazivanja glavnih srednjovjekovnih puteva u središnjoj Hrvatskoj. Ovo je samo prijedlog rekonstrukcije srednjovjekovne cestovne mreže na ovom prostoru. Ukoliko bi se htjela dobiti potpunija i točnija slika cestovne mreže ovog područja u srednjem vijeku valjalo bi svaku mikroregiju detaljno povijesno-topografski istražiti.

³⁷J. Adamček, Trgovačke veze sjeverne Hrvatske s Primorjem u 16. i 17. stoljeću, Međunarodni kulturnopovijesni simpozij Modinci, 1977, Maribor 1977, 261-271.

³⁸Zs. P. Pach, *Levantine Trade and Hungary in the Middle Ages (Theses, Controversies, Arguments)*, Studia Historica, 97, Budapest 1975, 16-20.

³⁹V. Rogić, Položaj Senja i gravitacija, Senjski zbornik, I, 1965; S. Savitz-Nossan, Ceste Karlovac - Senj od najstarijih vremena do sredine XIX. stoljeća, Senjski zbornik, IV, 1970, 127-167.

⁴⁰Ludvik Modest Golia, Razvoj cestnoga omrežja na Kranjskem i Primorskem v 16. in 17. stoletju, Zgodovinski časopis, 1952-53; M. Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja, Ljubljana 1955; F. Gestrin, Trgovinski prometni položaj Novega Mesta (od ustanovitve do konca 16. stolotja) u: Novo Mesto 1969, 130-143; isti, Prometno trgovinski položaj pohorskega območja v srednjem veku, Zgodovinski časopis, 1982, 5-17; Jože Curk, Razvoj prometnih zvez v severovzhodni Sloveniji, Međunarodni kulturnopovijesni simpozij Modinci 9, Maribor 1977, 199-224.

⁴¹F. Gestrin, Trgovina slovenskega zalcedja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja, Ljubljana 1965.

⁴²I. K. Tkalčić, O staroj Zagrebačkoj trgovini, Rad JAZU, br. 176, 1909, 177-238; sv. 178, 109, 87-114.

⁴³Zlatko Herkov, Povijest zagrebačke trgovine, Zagreb 1987.

⁴⁴G. Škrivanić, Jugoslavenske zemlje prema Peutingerovoj karti, Monumenta cartographica Jugoslaviae, sv. I, Posebno izdanje Histroijskog instituta 17, 1974, 33-58; isti, Idrisijevi podaci o jugoslavenskim zemljama (1154), Monumenta cartographica..., II, 1979, 11-23; M. Marković, Neke bitnije značajke predočavanja gradova SR Hrvatske na starijim geografskim kartama i planovima, Centralna naselja i gradovi SR Hrvatske, geografska analiza, Zagreb 1976, 137-163; isti, Razvoj prometa i prometnica na području sjeverne Hrvatske kroz studij starijih i novijih geografskih karata, Acta historico-oconomica, 5, 1978, 89-104.

Zagreb je u srednjem vijeku bio najvažnije križište srednjovjekovnih puteva u središnjoj Hrvatskoj. Iz Štajerske (Teutonije) je jedan srednjovjekovni put preko Ptuja, Krapine i Podsuseda dolazio u Zagreb.⁴⁵ Put prema Varaždinu u stvari je stari antički put koji je vodio iz Siska u Ptuj,⁴⁶ a spominje se 1279. godine kao »via publica per quam itur ad Vorosd«.⁴⁷ Isti antički put najvjerojatnije je imao kontinuitet u srednjem vijeku i na prostoru južno od Save, prema Sisku. Od Zagreba je put vodio i prema istoku do Križevaca⁴⁸ i dalje preko Koprivnice u Ugarsku.⁴⁹ Put prema Modrušu⁵⁰ spominje se 1394. godine, kao i dio tog puta od Lipe do Zagreba.⁵¹ Jedan je srednjovjekovni put vodio preko Ivanje Rijeke⁵² prema donjoj Glini.⁵³ Od posebne važnosti bile su i prometne komunikacije sa Slovenijom na zapadu.⁵⁴

Od puteva prema moru valjalo bi spomenuti put od Jaske preko Lipe i Modruša do Senja.⁵⁵ Od Zagreba je put vodio i do Siska, odnosno Petrinje, gdje je bilo važno križište puteva. Jedan je put išao dolinom Gline,⁵⁶ preko Topuskog⁵⁷ i Cctina do Bihaća. Drugi je put išao dolinom Une preko Kostajnice, a s gore spomenutim putem sastajao se u Bihaću.⁵⁸

Oko Sescveta se vjerojatno jedan put odvajao i prema Čazmi, odnosno Moslavini. Glavni put kroz Moslavinu vodio je od Garića prema Ivaniću. Taj put se vjerojatno spajao na cestu Zagreb - Čazma kod Lupoglava. Također se spominju cesta koja je povezivala trgovište Moslavinu s Garićem⁵⁹ i cesta koja je vodila od Gračnice do Bršljanovca.⁶⁰ Postoji mogućnost povezivanja Siska preko Čazme sa Rovišćem i Podravinom.⁶¹ Od Garića, koji je bio križište manjih puteva, važniji putevi vodili su na Raču i na Čazmu.⁶² Lokalno središte puteva bila je i Gračnica.⁶³ Od važnijih prometnih pravaca Gračnica je bila povezana s Garićem,⁶⁴ s trgovištem Moslavinom⁶⁵ te s istočnom Slavonijom.⁶⁶

⁴⁵R. Gajer, 33, n. dj, 12.

⁴⁶J. Klemenc, 20, n. dj, vidi kartu.

⁴⁷R. Gajer, n. dj.

⁴⁸V. Bedenko, br. 25, 4.

⁴⁹H. Petrić, br. 32, 42.

⁵⁰T. Smičiklas (E. Laszowski, M. Kostrenčić, S. Gunjača i D. Rendić-Miočević), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatae et Slavoniae*, II- XVIII, 1904-1990, dalje CD. CD, XVII, 580; vidi i I. K. Tkalčić, br. 41, 195.

⁵¹CD, XVII, 577.

⁵²R. Gajer, br. 34, 13.

⁵³Isto.

⁵⁴Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979, 194.

⁵⁵CD, XVII, 577-580; I. K. Tkalčić, n. dj, 195.

⁵⁶R. Gajer, n. dj, 13.

⁵⁷CD, VI, 12; I. K. Tkalčić, br. 41, 196.

⁵⁸I. K. Tkalčić, isto.

⁵⁹S. Pavičić, br. 32.

⁶⁰Isto.

⁶¹Ž. Demo, *Castrum Keukaproncha/Kuwar - počeci istraživanja*, Podravski zbornik, 1984, 337.

⁶²S. Pavičić, br. 32, 79-80.

⁶³S. Pavičić, n. dj.

⁶⁴Isto.

⁶⁵Isto.

⁶⁶Isto.

Čazma je također bila križište važnih cesta. Jedna od njih vodila je preko Lupoglava za Zagreb.⁶⁷ Druga je išla prema Nartu⁶⁸ gdje se račvala na dva dijela: prvi je vodio na područje današnjeg Bjelovara (nekad Sredice), a drugi preko Ivanske i Sredske do Rače.⁶⁹

Varaždin je bio jedno od najvažnijih križišta srednjovjekovnih puteva središnje Hrvatske. Najvažniji prometni pravac bio je prema Štajerskoj (Ptuju), a od velike važnosti bili su i pravci prema Ugarskoj (preko Čakovca), prema Zagrebu, prema Krapini te prema Koprivnici (i Virovitici). »Magna via fundata Vttonyn vocata per quam de Warosd predicta transiretur in Ludbregh«, cesta kojom se ide preko Varaždina za Ludbreg,⁷⁰ te dalje prema Koprivnici i Virovitici poklapa se s antičkim pravcem Ptuj - Osijek. Opširno je glavne ceste i puteve u okolici Varaždina, te u Zagorju obradio Neven Budak u svojoj disertaciji. Spominje se i cesta koja je preko Kalnika (na mjestu zvanom Kozihrbet) povezivala Varaždin s Križevcima (»via magna Coziherbet que de Cris ducit in Worosd«)⁷¹.

Od Križevaca je vodilo nekoliko lokalnih i važnijih puteva: prema Glovovnici⁷² (i vjerojatno dalje do Rasinje) prema Kalniku,⁷³ prema Dubravi⁷⁴ i vjerojatno dalje do Čazme. Najvažniji je svakako, uz onaj prema Varaždinu, prometni pravac koji je vodio prema Zagrebu.⁷⁵ Križevci su bili povezani i s Rovišćem,⁷⁶ a preko Rovišća cestom kralja Kolomana i s Koprivnicom.⁷⁷ Vrlo je vjerojatna i direktna prometna veza Koprivnica - Križevci,⁷⁸ no to pitanje ostaje i dalje otvoreno.

Varaždin je prometno bio povezan i s Grčbenom,⁷⁹ a spominje se i cesta prema Varaždinskim Toplicama,⁸⁰ što je zapravo dio ceste koje je povezivala Varaždin i Križevce. Iz Varaždinskih Toplica vodili su putevi do Sv. Klementa i do potoka Zvinušć.⁸¹ Iz Varaždina je put vodio i u Krapinu, koja je ležala na vrlo bitnoj komunikaciji Ptuj - Zagreb. Krapina je manjim putevima bila povezana s Krapinskim Toplicama i s granicom na Sutli.⁸²

Koprivnica je također važnije križište, prvenstveno dvije ceste. Prva je vodila iz Štajerske i Varaždina do Ludbrega i Koprivnice te nastavljala do Virovitice i Vaške; druga je dolazila iz Ugarske, prelazila Dravu kod Zákányja (na ugarskoj) te između Đelekovca i Peteranca (na hrvatskoj strani) nastavljala do Koprivnice. Iz Koprivnice je nastavljala prema Zagrebu. Jedan manji

⁶⁷R. Gajer, br. 34, 12.

⁶⁸S. Pavičić, br. 32.

⁶⁹Isto.

⁷⁰Z. Tanodi, Poviestni spominici slobodnog i kraljevskog grada Varaždina (Monumenta historica liberae regiae civitatis Varasdini), Varaždin 1942. Dalje MCV. MCV, 19; vidi i M. Ilijanić - M. Mirković, br. 28, 131.

⁷¹N. Budak, Urbanizacija varaždinske županije do kraja 16. stoljeća, Disertacija, Zagreb 1991. Koristim ovu priliku da se zahvalim Doc. dr. Nevenu Budaku što mi je omogućio uvid u svoju disertaciju prije tiskanja.

⁷²V. Bedenko, br. 25, 4-5.

⁷³Isto.

⁷⁴Isto.

⁷⁵Isto.

⁷⁶Z. Lovrenčević, br. 18, I, 203-204.

⁷⁷H. Petrić, br. 33, 43.

⁷⁸Ž. Demo, br. 60, 337.

⁷⁹N. Budak, br. 70.

⁸⁰Isto.

⁸¹Isto.

⁸²Isto.

put vodio je i u Međimurje. Put kralja Kolomana vodio je preko Rovišća iz kojeg se vjerojatno nastavljao na jednoj strani prema Čazmi i Sisku, a na drugoj prema Križevcima i Zagrebu.⁸³ Kako je bilo spomenuto, postoji mogućnost da su Koprivnica i Križevci bili direktno povezani. Put prema Virovitici vodio je preko Vlislava, Prodavića, Đurđevca i Kloštra. Kod Vlislava je jedan put vodio do Sredica (danas dio Bjelovara),⁸⁴ a u Sredice je vodio preko Rovišća i jedan put iz Koprivnice.⁸⁵ U srednjovjekovnim izvorima se spominje i cesta Rovišće - Sredice.⁸⁶

Od Virovitice je jedna cesta vodila prema Zdencima.⁸⁷ Cesta između Zdenaca i Garešnice spominje se 1353. godine,⁸⁸ a vodila je vjerojatno u Posavinu. Oč Virovitice je vojnička cesta vodila do Vaške, gdje je prelazila Dravu i nastavljala dalje po Ugarskoj,⁸⁹ prema Stolnom Biogradu (Székesfehérvár, Albe regia).

Rijeke Drava i Sava bile su također važne komunikacije. Drava je, kao prirodni put, imala u cijeloj srednjovjekovnoj povijesti iznimnu važnost. Postojali su razni propisi o ubiranju prijevoznine na dravskim brodovima od Ormoža do Vaške.⁹⁰ Cvala je i razmjena ovom rijekom; osim šajkaštva ovdje se razvija i splavarstvo. O tome se govori u dokumentu kralja Matijaša Korvina iz 1468. godine, koji zabranjuje svojim ubiračima poreza da ga naplaćuju od grada Varaždina na promet hrastovinom dovoženom na splavi-
ma rijekom Dravom.⁹¹

Rijeka Sava imala je važnu ulogu u prometu ovog područja. Na to je upozorio R. Gajer, koji se ujedno bavi i problemom izraza »portus«. R. Gajer tvrdi da u srednjem vijeku termin »portus« često označava prijelaz preko rijeke, ali nije moguće zasigurno ustanoviti je li koje od tih mjesta i pristanište. R. Gajer dalje piše da su najvjerojatnije ta mjesta, koja su se nazivala »portus« bila istovremeno i prijelazi preko rijeke i pristaništa. Oko Zagreba je najvažniji prijelaz bio Kraljev brod. Ostali su bili kod Podsuseda, zatim današnje Opatovine (nekad otok Sv. Jakoba), te Ivanje Reke.⁹² Na rijeci Dravi prijelazi se spominju kod Varaždina, Križovljana,⁹³ Peteranca⁹⁴ i kod Vaške.⁹⁵

Trgovci su u svom prodoru prema europskom istoku i jugoistoku osnivali naselja koima su prvotna središta bile crkve Sv. Nikole. Pri tom treba biti oprezan jer sve crkve Sv. Nikole nisu nužno bile crkve trgovaca na daleko. Neke su mogle biti i crkve loklanog stanovništva ili samostanske crkve, a moglo je doći i do promjene funkcije pa je župna crkva mogla postati samostanskom. Na ovakav je pristup u hrvatskoj historiografiji upozorio

⁸³H. Petrić, br. 33.

⁸⁴H. Petrić, n. dj; Z. Lovrenčević, br. 18, I.

⁸⁵H. Petrić, isto.

⁸⁶Z. Lovrenčević, n. dj.

⁸⁷H. Petrić, n. dj; Z. Lovrenčević, n. dj.

⁸⁸Isto.

⁸⁹L. Dobronić, Vaška i kraj oko Vaške u srednjem vijeku, Virovitički zbornik 1234-1984, Virovitica 1986, 181-183.

⁹⁰D. Feletar, Podravina - prinos poznavanju gospodarskog razvoja sjeverozapadne Hrvatske 1973, 36.

⁹¹d. Feletar, n. dj, 34.

⁹²R. Gajer, br. 34, 11; N. Budak, br. 34, 22.

⁹³N. Budak, br. 70.

⁹⁴H. Petrić, br. 33, 43.

⁹⁵L. Dobronić, br. 88.

Neven Budak.⁹⁶ Crkve Sv. Nikole postojale su u Zagrebu, Topuskom, Krapini, Selnici kod Konjšćine, Zdencima, u okolici Virovitice, Prugovcu kod Kloštra Podravskoga, Rači, Bistri, Donjoj Zelini, Klokočevcu kod Bjelovara, Koprivnici, Cetinu, Varaždinu, Jastrebarskom, Voćinu, Lupoglavu, Gračenici, kod Gradeca i još ponegdje.⁹⁷ Stavimo li ih na kartu, vidjet ćemo da su ih podizali strani trgovci u naseljima koja su bila smještena na važnijim prometnim pravcima središnje Hrvatske.⁹⁸

Franjevci i dominikanci općenito su običavali osnivati svoje samostane u gradskim naseljima. Franjevci su obično dolazili u razvijena gradska središta, ali je početkom 16. stoljeća novi val franjevacu iz Bosne gradio samostane izvan naselja.⁹⁹ Srednjovjekovni franjevački samostani u središnjoj Hrvatskoj bili su u Zagrebu, Virovitici, Požegi, Kostajnici, Kloštru Podravskom, Varaždinu, Ludbregu i Koprivnici.¹⁰⁰ Srednjovjekovni dominikanski samostani nalazili su se u Senju, Zagrebu, Čazmi, Dubici, Virovitici, Modrušu, Marči, Požegi i Jastrebarskom.¹⁰¹ Stavimo li samostane na kartu srednjovjekovnih putova vidjet ćemo savršeno podudaranje. Franjevački samostani relativno su gusto i gotovo pravilno poredani po prometnici Varaždin - Virovitica, a, osim na toj, nalaze se i na prometnici koja je išla uz rijeku Savu. Dominikanski samostani također se mogu pratiti uz posavski put, ali je zanimljiv njihov raspored na prometnom pravcu koji je iz Ugarske preko Virovitice i Zagreba vodio do Senja.

Na kraju članka nameće se zaključak o postojanju djelomičnog kontinuiteta antičke cestovne mreže u razdoblju srednjega vijeka. Promjene važnosti pojedinih prometnih pravaca i stvaranje novih počinju s kolonizacijskim valom koji se zapada dolazi na naš prostor i tu stvara gradove. Kolonizaciju možemo promatrati ako usporedimo crkve Sv. Nikole, koje su gradili trgovci osnivajući jezgre gradova, s mrežom srednjovjekovnih puteva. Kad se to usporedi vidi se gotovo savršena povezanost. Kao što se vidi iz prethodnog teksta postojala su dva najvažnija prometna pravca: prvi - koji je povezivao panonski prostor s jadranskom obalom i drugi - koji spaja slovenske zemlje s prostorima koji se nalaze istočno od središnje Hrvatske. Uz ove je glavne pravce postojala i vrlo razgranata mreža regionalnih i lokalnih pravaca, a u tekstu su obrađeni oni koji se za sada daju rekonstruirati.

Z U S A M M E N F A S S U N G BEITRAG ZUR KENNTNIS MITTELALTERLICHER WEGE IN ZENTRALEKROATIEN

Der Autor versucht das Netz der Hauptverkehrsrichtungen im Mittelalter in Zentralekroatien darzustellen. Unter Zentralekroatien versteht man in dieser Arbeit den durch die kroatische Staatsgrenze mit Slowenien und Ungarn im Norden sowie mit Bosnien und der Herzegowina im Süden abgegrenzten Raum. Weiterhin ist die Grenze Zentralekroatiens der Fluß Ilova im Osten, Gorski kotar (das Bergviertel) und das Küstenland von Senj im Westen und Lika im Südwesten. Die Kenntnis der Verkehrsrichtungen ermöglicht, unter anderem, auch die bessere Kenntnis von Handels- und anderen Verbindungen zwischen den einzelnen Ländern und Regionen, so daß auch darin einer der Gründe für die Ausarbeitung dieses Artikels liegt.

⁹⁶N. Budak, br. 34, 24.

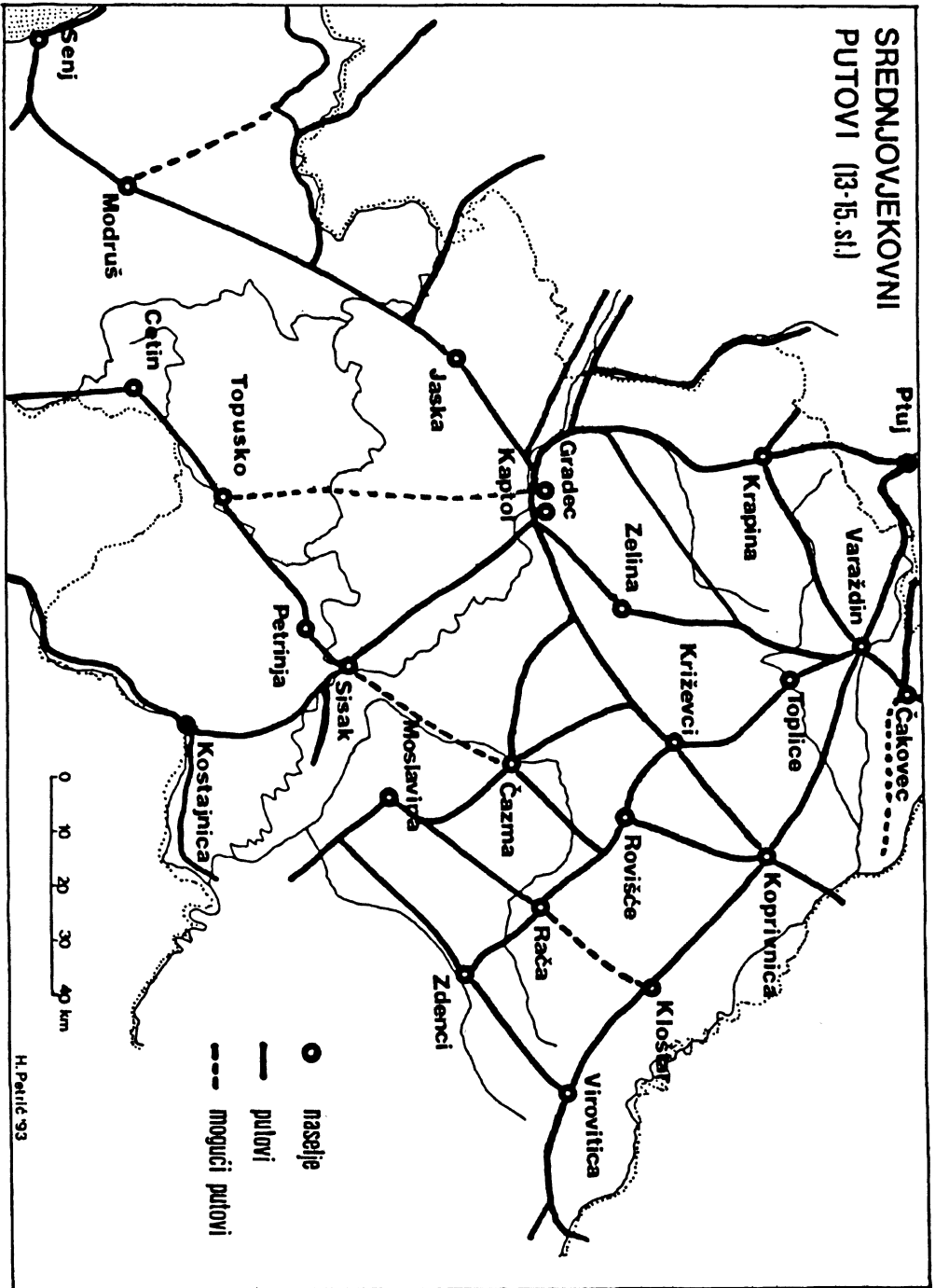
⁹⁷J. Buturac, Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, Starine JAZU, 59, 1985, 43-108.

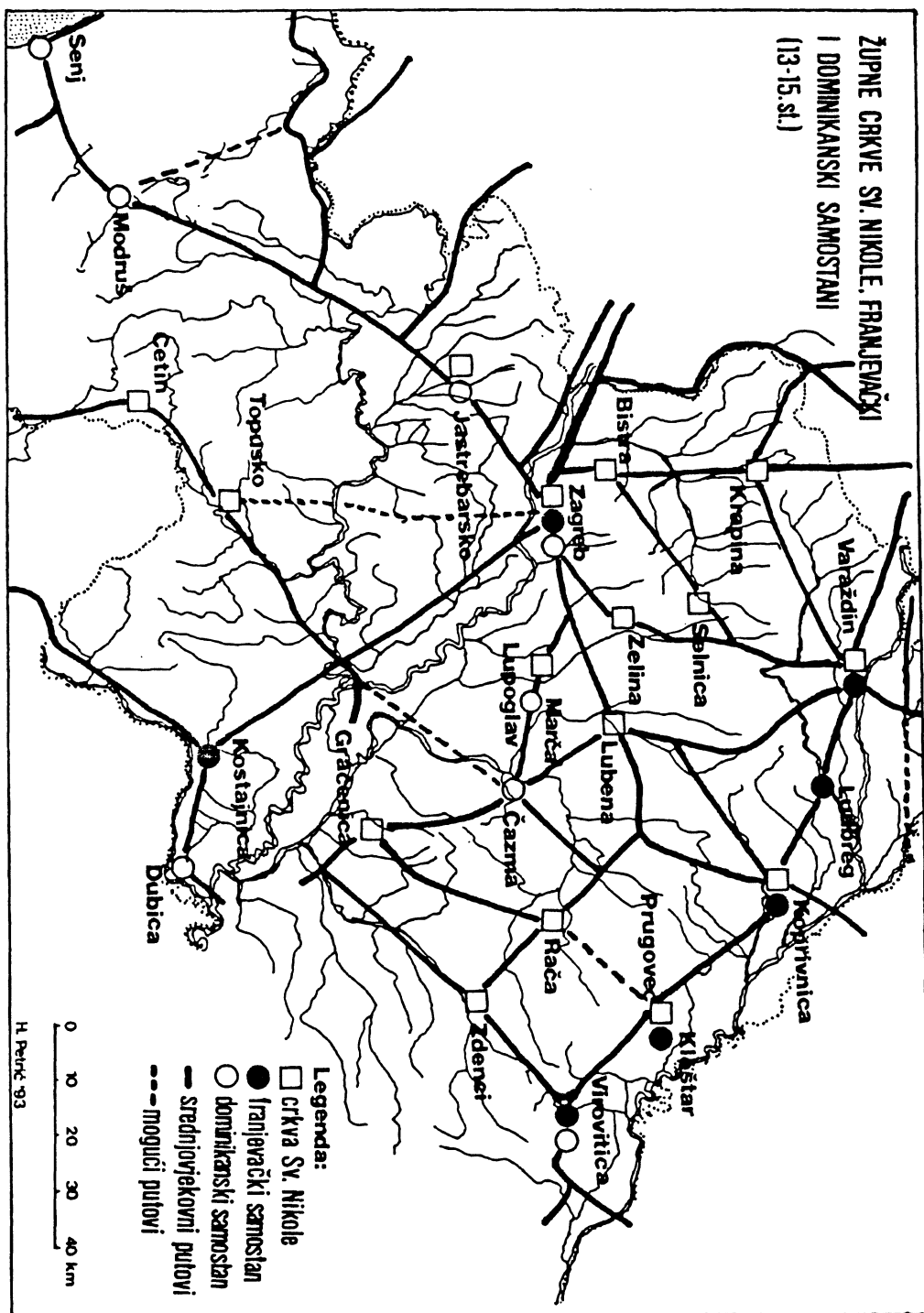
⁹⁸N. Budak, br. 34, 23-24.

⁹⁹P. Cvekan, Franjevački samostan u Klanjcu, Klanjec 1983, 32; N. Budak, br. 70.

¹⁰⁰L. Waddingus, Annales Minorum, IX, Ad Claras Aquas, 1932, 292-293.

¹⁰¹F. Šanjek, Dominikanci u našim krajevima, bogoslovska smotra, 1966.

UDK 949.75

ISSN 0353-295X

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVLJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

R A D O V I

VOL. 26

Z A G R E B

1993.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR:

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Za izdavača
Ivo Goldstein

Priprema za tisak
Hrvoje Stančić

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje.

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti i tehnologije.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.